

ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ МОВИ

© Мирослав Кратко, 2002

Теперішні стандартизовані мовні комплекси у сфері точних і природничих наук, утворені добиранням українських відповідників до чужоземних термінів, мають обов'язково опрацювати фахівці разом з мовознавцями.

Nowadays standardized language complexes in the sphere of precise and natural sciences, created by selection Ukrainian equivalents for foreign terms, must be worked by field experts with linguists.

Мова кожного народу набуває специфічних особливостей залежно від того, у якій галузі людської діяльності її застосовують. Розвинені мови є добре розробленими в усіх сферах її вживання.

На жаль, українська мова у цьому відношенні програє іншим національним мовам – не всі сфери її вживання є достатньо опрацьованими. Зокрема це стосується наукової мови, мови у галузі промислового виробництва і технологій, військової справи, фізкультури і спорту та ін. Причина такого явища добре відома. Поставивши собі завдання злити всі національності, які населяли Радянський Союз, в одну націю – єдиний радянський народ, – керівництво держави старалося звизити вживання національних (крім російської) мов побутовою сферою і вести офіційне діловодство, технічну і технологічну документацію, публікацію наукової і технічної літератури, викладання у вищих навчальних закладах російською мовою. Тому сьогодні українська мова цілком задовольняє потреби белетристики, літературної критики, деякі інші гуманітарні і навіть соціальні дисципліни, але ще недостатньо опрацьована для потреб точних і природничих наук. З набуттям Україною статусу незалежної держави ситуація у мовній сфері кардинально змінюється і опрацювання наукової мови вже давно стоїть на порядку денному.

Переходячи безпосередньої до теми дозволимо собі коротко зупинитися на тих функціях, які відіграє мова у людському суспільстві. Найновіші дослідження у мовознавстві виділяють такі функції, що мають місце у мовній поведінці:

1. Інформативна функція, – передача певних відомостей;
2. Експресивна функція, – вираження своїх психічних станів;
3. Імпресивна або (апелятивна) функція – створювання у слухача певних станів не чисто пізнавальних;
4. Перформативна функція – встановлення певних фактів або зв'язків за допомогою мовного матеріалу;
5. Фатична функція – нав'язування, підтримування або закінчення контакту.

Отже, для наукової мови найважливішим є інформативна та перформативна функції, а якщо йдеться про викладання, то і фатична функція, тоді як інші функції відіграють другорядну роль. Порозуміння, яке досягається за допомогою мови, є річчю вторинною тоді як найсуттєвішим явищем є мовна репрезентація цілісної дійсності. Для людського пізнання характерним є оперування мовою як системою знаків і відображення пізнаваної дійсності у

знаковій системі. Ці знаки можуть бути літерами чи словами, формулами, графічними зображеннями тощо. У мові між елементами знакового матеріалу виникають зв'язки, аналогічні до тих зв'язків, які існують у пізнаваній дійсності. Що стосується формул, графіків та іншого графічного матеріалу типу рисунків чи фотографій, то вимоги до них не залежать від того, яка національна мова використана для передачі повідомлення.

Стосовно мовного способу відображення інформації то його завданням є, по-перше, мати засоби зручного, точного, логічно вмотивованого і не громіздкого представлення знань і, по друге, щоб виражений матеріал був зручний для сприйняття. Зрозуміння повідомлення базується 1) на попередніх знаннях того, хто це повідомлення одержує; 2) на знанні мови, її правил; 3) на знанні обставин, пов'язаних з ситуацією висловлювання.

У процесі мовної комунікації символічним матеріалом стають стандартні комплекси знаків. У науковій мові це терміни, окремі мовні звороти, словосполучення тощо. Всі ці мовні елементи вимагають досконалого детального опрацювання, яке можуть бути виробити тільки науковці, які безпосередньо працюють у даній галузі науки. Тільки ті, хто творить знання і сприймає їх, здатні відчувати наскільки зручною є для них дана мовна система.

Нерідко проблеми наукової мови зводять до проблем термінології. Це велика помилка. Термінологія відіграє важливу роль у науковій мові, але не вичерпує всіх завдань, які тут стоять. Очевидно, що термін повинен бути точним, асоціативним – викликати асоціації з предметом чи явищем, яке він означає, варіативним, тобто таким, що дозволяє легко творити похідні граматичні форми, благозвучним – таким, що не порушує фонетичного складу мови, тощо. Всі ці вимоги не можна бути врахувати, якщо до творення наукової термінології підходити так, як це, нерідко, спостерігаємо: береться певна терміносистема, наприклад, російська чи англійська, і до кожного іноземного терміну підбираються українські відповідники. Тим більше не прийнятно це для творення усталених мовних зворотів, словосполук, аббревіатур тощо. Всі ці стандартизовані мовні комплекси потребують детального мовного опрацювання і тут творці наукової мови повинні співпрацювати з мовознавцями – фахівцями, щоб наукова українська мова була складовою частиною мови української. Цього можна досягти тільки в процесі творення наукових праць українською мовою або перекладанням іншомовних наукових праць на українську мову. Нині праці багатьох видатних вчених минулого, українців за походженням, маємо опублікованими чужими мовами – російською, німецькою, польською. Переклад їх на українську мову, як і праць інших класиків світової науки – багатородна справа українських науковців, яка до того ж буде значним внеском у розвиток української наукової мови.

Комунікативні властивості наукової мови вимагають і певних, нехай і невеликих, змін у правилах, що регулюють мовні стандарти. Тому для опрацювання українського правопису до складу правописної комісії, на нашу думку, повинні входити не тільки лінгвісти, а й фахівці інших наукових дисциплін.